

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЛИСТІВ ВИЩОГО СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО СУДУ УКРАЇНИ З РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ І КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ

Визначенно правову природу інформаційних листів Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, відповіді на питання чи є вони джерелами права та з'ясування їх місця серед джерел кримінального процесуального права. Виокремлено проблему, пов'язану із застосуванням практичними працівниками положень інформаційного листа, та сформульовано власне бачення її вирішення.

Ключові слова: джерела кримінального процесуального права, інформаційний лист, запобіжні заходи.

Тертычна А. А. Проблемы правовой природы информационных писем Высшего специализированного суда Украины по рассмотрению гражданских и уголовных дел

Статья посвящена определению правовой природы информационных писем Высшего специализированного суда по рассмотрению гражданских и уголовных дел, ответа на вопрос являются ли они источниками права и определения их места среди источников уголовного процессуального права. В работе также определена проблема, связанная с применением практическими работниками положений информационного письма, и сформулированы собственное видение ее решения.

Ключевые слова: источники уголовно-процессуального права, информационное письмо, меры пресечения.

Tertychna Anastasia. Issues of legal nature High specialized court for civil and criminal cases informative letters

Article is devoted definition legal nature of High Specialized Court for Civil and Criminal Cases's newsletters, answering the question are

they source of criminal procedural law and determining their place among other sources of criminal procedural law. We also singled out the problem with the application of the newsletters' provisions by practitioners and formulated our own solutions.

Key words: *source of criminal procedural law, newsletter, preventive measures.*

Прийняття Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК України) зумовило гостру необхідність в тлумаченні окремих його положень. Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ (далі - ВССУ) до і після набрання чинності КПК 2012 року було підготовлено цілу низку інформаційних листів, в яких відтворюються окремі положення (зміст) норм КПК та надається інформація щодо їх застосування судами. У зв'язку з цим виникли питання про юридичну природу і юридичну силу у правозастосовній діяльності (кримінальному провадженні) зазначених інформаційних листів, зокрема питання про те чи є такі листи джерелом кримінального процесуального права?*

Питання джерел кримінально-процесуального права досліджувалося в наукових працях М. Бажанова, Ю. Грошевого, О. Дроздова, В. Маляренка, О. Михайленка, М. Михеєнка, В. Молдована, П. Пилипчука, М. Полянського, В. Шибіко та ін. Проте на сьогоднішній день ще немає комплексної наукової роботи, яка була б присвячена інформаційним листам ВССУ та їх значенню у кримінальному процесі, хоча практика цього вже потребує.

Нашим завданням є узагальнення доктринальних положень (доробок), які стосуються питання джерел кримінального процесуального права та їх ознак, загальна характеристика інформаційних листів ВССУ та з'ясування їх місця серед джерел кримінально-процесуального права, а також окреслення деяких проблем, пов'язаних з застосуванням окремих положень таких листів.

Визначення правової природи інформаційних листів ВССУ першочергово пов'язано з відповіддю на питання чи є інформаційні листи ВССУ джерелами кримінально-процесуального права?

О.М. Коріняк зазначає, що аналіз кримінально-процесуальної літератури, в якій розглядаються джерела кримінально-процесуального права, свідчить про певні розбіжності в трактуванні цього питання. В деяких випадках під ним розуміють як форму правових актів, що містять норми, які регулюють суспільні відносини у галузі кримінального судочинства, так і самі ці норми, система яких утворює кримінально-процесуальний закон¹. А іноді, під поняттям «кримінально-процесуальний закон» розуміють форму і зміст кримінально-процесуального права в органічному поєднанні².

Деякі автори визнають кримінально-процесуальний закон єдиним джерелом кримінально-процесуального права³. На думку О.М. Коріняк, це не зовсім вірно, адже кримінально-процесуальний закон є основним, але не єдиним джерелом кримінально-процесуального права – іноді кримінально-процесуальна діяльність регулюється постановами Верховної Ради України або рішеннями Конституційного Суду України⁴.

Окремими науковцями в суто теоретичному аспекті пропонується визначати джерела кримінально-процесуального права як форму вираження сукупності процесуальних норм, що регулюють кримінально-процесуальну діяльність і спрямовані на забезпечення завдань кримінального судочинства, значення яких полягає в тому, що вони встановлюють порядок реалізації матеріального закону, регулюють правові відносини між учасниками кримінально-процесуальної діяльності, забезпечують охорону прав і свобод громадян, які залучаються до сфери кримінального судочинства⁵.

Ю.М. Грошевий виділяє наступні ознаки джерела кримінально-процесуального права: 1) є формою об'єктивізації (закріплення) кримінально-процесуальних норм; 2) має нормативний характер; 3) має обов'язковий характер та визнання з боку держави; 4) відкритість та загальнодоступність, яка проявляється головним чином у загальному доступі до джерела кримінально-процесуального права та необхідності оприлюднення норм, що містяться у відповідному джерелі; 5) має системний та ієрархічний характер⁶.

О.М. Коріняк зазначає, що роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, накази, інструкції, вказівки Генерального прокурора

та Міністра внутрішніх справ України не є джерелами кримінально-процесуального права, бо вони містять не нові норми права, а лише тлумачення, роз'яснення судам, органам розслідування і прокурорам щодо правильного застосування вже чинних правових норм⁷. Очевидним є те, що таку позицію науковця можна застосувати і щодо інформаційних листів ВССУ: інформаційні листи ВССУ не є джерелами права, оскільки вони не містять нові норми права, а лише роз'яснюють кримінально-процесуальний закон.

У зв'язку з прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 10 липня 2010 року, відбулися суттєві зміни у повноваженнях Верховного Суду України. Закон позбавив пленум Верховного Суду України повноважень давати роз'яснення судам загальної юрисдикції з питань застосування законодавства, та визнавати не чинними відповідні роз'яснення вищих спеціалізованих судів. При цьому повноваження пленуму Вищого спеціалізованого суду узагальнювати практику застосування матеріального і процесуального закону залишено. Також рішення Верховного Суду України, прийняте за результатами розгляду заяви про перегляд судового рішення з мотивів неоднакового застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих правових норм матеріального права у подібних правовідносинах, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить зазначену норму права, та для всіх судів України. Суди зобов'язані привести свою судову практику у відповідність із рішенням Верховного Суду України. Таке положення чітко прописане в Розділі XII «Прикінцеві положення» Закону України «Про судоустрій та статус суддів» шляхом внесення змін в процесуальні кодекси України.

Необхідно відмежовувати інформаційні листи ВССУ від поняття «судового прецеденту». Судовий прецедент – це акт правотворчості у вигляді закріпленого у судовому звіті рішення (вироку) одного з вищих судів по конкретній справі, правовий принцип вирішення якої являє собою норму права, при цьому юридична сила прецеденту залежить від ієрархічного становища як суду, що його створив, так і суду, що розглядає схожу справу⁸. Інформаційний

лист – це, так би мовити, документ, прийнятий відповідним судом, з метою роз'яснення певних законодавчих положень - у ньому відсутнє рішення по конкретній справі.

Здавалося б, ніяких проблемних моментів щодо правової природи таких листів виникати не повинно – це своєрідні акти тлумачення законодавства, які здійснюються судовою владою.

Проте, на жаль, не все так однозначно і на практиці виникають певні проблемні моменти, зокрема такі, що стосуються обов'язковості дотримання рекомендацій та роз'яснень, які містяться у листах.

Як приклад, можна навести кримінальне провадження, в якому було повідомлено про підозру судді В.С.Я. у вчиненні злочину, передбаченого ч.2 ст. 375 КК, – постановлення суддею завідомо неправосудної ухвали, що спричинило тяжкі наслідки.

У повідомленні про підозру зазначається наступне: «відповідно до ч.2 ст. 177 КПК України підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені частиною першою цієї статті. З метою недопущення неоднакового та неправильного тлумачення норм права при застосуванні запобіжних заходів під час досудового розслідування Вищим спеціалізованим судом України головам апеляційних судів областей, міста Києва надіслано листа від 04.04.2013 № 511-550/0/4-13 «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України». Згідно з п.1 вказаного листа слідчому судді, суду слід враховувати, що рішення про застосування одного із видів запобіжних заходів, який обмежує права і свободи підозрюваного, обвинуваченого, має відповідати характеру певного суспільного інтересу (визначеним у КПК конкретним підставам і меті), що, незважаючи на презумпцію невинуватості, превалює над принципом поваги до свободи особистості. Відповідно до ч.2 п. 20 вказаного листа у випадку коли слідчий суддя суду першої інстанції відмовляє у продовженні

строку тримання під вартою, він має право за правилами ч. 4 ст. 194 КПК застосувати до підозрюваного, обвинуваченого інший, більш м'який, запобіжний захід. При цьому необхідно враховувати, що застосування такого запобіжного заходу є можливим лише після закінчення строку дії попередньої ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою».

Навівши зазначені положення норм КПК та інформаційного листа ВССУ, слідчий робить висновок, що «однак суддя Печерського районного суду м. Києва В.С.Я., достовірно знаючи вимоги КПК України, роз'яснення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, діючи умисно, грубо порушила вимоги кримінального процесуального законодавства та постановила завідомо неправосудну ухвалу»⁹.

Таким чином ми бачимо, що можливість застосування до підозрюваного, обвинуваченого іншого, більш м'якого, запобіжного заходу передбачена у КПК України, водночас порядок його застосування (застосування такого запобіжного заходу є можливим лише після закінчення строку дії попередньої ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою) – п. 20 інформаційного листа від 04.04.2013 № 511-550/0/4-13«Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України». Проте слідчий, у повідомленні про підозру, як один із доказів завідомої неправосудності ухвали, постановленої суддею, вказує не лише на те, що суддя В.С.Я. достовірно знала вимоги вищезазначеного інформаційного листа, а й на те, що цей лист є обов'язковим до виконання.

Варто з'ясувати якими законодавчими положеннями передбачена можливість прийняття ВССУ відповідних інформаційних листів.

Стаття 32 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» закріплює загальні повноваження Вищого спеціалізованого суду. Відповідно до цієї статті Вищий спеціалізований суд надає методичну допомогу судам нижчого рівня з метою однакового застосування норм Конституції та законів України у судовій практиці на основі її

узагальнення та аналізу судової статистики; дає спеціалізованим судам нижчого рівня рекомендаційні роз'яснення з питань застосування законодавства щодо вирішення справ відповідної судової юрисдикції¹⁰.

Відповідно до п.3.6. Регламенту пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, затвердженого постановою пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 24 червня 2011 року № 1, до повноважень пленуму належить за результатами узагальнення судової практики - надання роз'яснень рекомендаційного характеру з питань застосування судами цивільної та кримінальної юрисдикції законодавства під час розгляду відповідних справ¹¹.

Проте надання відповідних роз'яснень є повноваженнями саме пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Схвалення чи затвердження інформаційних листів пленумом Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ не передбачено.

Відповідно до преамбули інформаційного листа ВССУ «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» від 4 квітня 2013 р. № 511-550/0/4-13, він підготовлений і направлений судовою палатою у кримінальних справах ВССУ головам апеляційних судів областей, міст Києва та Севастополя, Апеляційного суду АРК у зв'язку з необхідністю роз'яснення положень КПК України, прийнятого ВР України 13 квітня 2012 року, який набрав чинності 20 листопада 2012 року, з метою недопущення неоднакового та/або неправильного тлумачення норм права, зокрема при застосуванні запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження¹². У даному інформаційному листі судова палата (а не пленум ВССУ) у кримінальних справах ВССУ надає власне тлумачення окремих норм КПК, на яке звертається увага суддів судів першої та апеляційної інстанцій. Яке правове значення положень такого тлумачення і який їх правовий режим – роз'яснення, методичні реко-

мендації, правозастосовні орієнтири тощо – у листі не зазначається. У самому ж листі або звертається увага суддів на положення норм КПК, якими встановлені підстави і порядок застосування запобіжних заходів, або надається тлумачення відповідних норм КПК.

Заступник голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ С. Кравченко в інтерв'ю журналісту «Юридичної газети» Є. Желтухину на запитання «Чи проводить ВССУ роз'яснювальну роботу з питань застосування КПК?» відповів, що у ВССУ, згідно зі ст. 32 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», проводиться робота як над узагальненнями судової практики з питань застосування КПК, так і над підготовкою на підставі таких узагальнень постанов пленуму для надання судам нижчого рівня рекомендаційних роз'яснень щодо застосування нового законодавства. С.Кравченко також окремо наголосив, що судьями судової палати у кримінальних справах забезпечується надання методичної допомоги по застосуванню норм КПК судам нижчого рівня. Часто практикується виїзд суддів до апеляційних судів з метою обговорення нагальних проблемних питань, пов'язаних із застосуванням КПК. Така форма надання методичної допомоги є досить ефективною, оскільки вона дає можливість оперативно вирішувати проблемні питання, що виникають під час здійснення правосуддя¹³. П.П. Андрушко звертає увагу на те, що при цьому про так звані «інформаційні листи» С. Кравченко не згадує¹⁴.

Таким чином, інформаційні листи, які готувались ВССУ і надсилались до апеляційних судів у 2011-2013 роках, за своєю юридичною природою і правовим значенням не є джерелом кримінально-процесуального права, вони не мають і рекомендаційного характеру. Чинним законодавством повноваженнями складати (створювати) інформаційні листи і надсилати їх нижчестоячим судам ВССУ не наділений. Тому інформаційні листи можна розглядати як один із різновидів надання ВССУ методичної допомоги по застосуванню норм КПК судами нижчого рівня. Іншим видом надання такої допомоги є виїзд суддів ВССУ до апеляційних судів з метою обговорення нагальних проблемних питань, пов'язаних із застосуванням нового КПК.

1. *Фаткуллин Ф. Н.* Советский уголовно-процессуальный закон Ф.Н.Фаткуллин // Советский уголовный процесс. – М., 1980. – С. 49. 2. *Коріняк О.М.* Щодо сучасного розуміння джерел кримінального-процесуального права / О.М. Коріняк // Часопис Академії адвокатури України. – 2010. – № 8. – С. 1. 3. *Гуткин И. М.* Советский уголовно-процессуальный закон / Гуткин И.М. // Советский уголовный процесс. – М., 1972. – С. 27. 4. *Коріняк О.М.* Цит. праця. – С. 3. 5. *Коваленко Є. Г.* Кримінальний процес України : навч. посіб. / Є.Г. Коваленко, В.Т. Маляренко – К. : ЮрінкомІнтер, 2004. – С. 32-33. 6. *Кримінальний процес* : підручник / Грошевий Ю.М., Тацій В.Я., Туманянц А.Р. та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х. : Право, 2013. - С. 44-45. 7. *Коріняк О.М.* Цит. праця. – С. 4. 8. *Малишев Б.В.* Судовий прецедент у правовій системі Англії (теоретико-правовий аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01 / Б.В. Малишев ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. - С. 7. 9. *Андрушко П.П.* Науковий висновок (доповнений) по запиту адвоката Павленка М.В. щодо правильності і обґрунтованості кримінально-правової кваліфікації органом досудового розслідування дій Волкової С.Я. за ст. 375 КК України / П.П. Андрушко // Юридичний вісник України. – 2015. - № 27-29. – С. 2. 10. *Про судострій і статус суддів* : Закон України від 7 липня 2010 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2453-17> 11. *Регламент пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, затвердженого постановою пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 24 червня 2011 року № 1* // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/reglament_plenumu.html 12. *Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України»* від 4 квітня 2013 р. № 511-550/0/4-13// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0511740-13/print138510835>

3758550 **13.** Желтухін Є. Важливим здобутком КПК є визначення системи захисту прав людини відповідно до міжнародних зобов'язань України / Є. Желтухін // Юридична газета. – 2014. – 14 жовтня. – № 28-29. - С. 12. **14.** Андрушко П.П. Цит. праця. – С. 6.

Tertychna Anastasia. Issues of legal nature High specialized court for civil and criminal cases informative letters

The acceptance of the Criminal Procedure Code of Ukraine caused a sharp necessity for interpretation of his separate positions. By the higher specialized court of Ukraine from consideration of civil and criminal cases was prepared a number of informative letters in that separate positions of norms of Criminal Procedure Code of Ukraine are recreated and information is given on their application by courts. In this connection arising questions about legal nature and legal force in application activity of such letters.

It would seem, no problem moments in relation to legal nature of such informative letters arising can not be - they are original acts interpretations of legislation, which are given by judicial power.

However, unfortunately, not all so simply and in practice arise up problem moments, in particular such, that touch obligatoryness of observance of recommendations and elucidations that is contained in informative letters.

As an example, it is possible to point criminal proceeding in that it was reported suspicion of judge V.S. in the committing a crime, provided by the article 375 Criminal Code of Ukraine, - enactment by a judge knowingly injustice decision, leading to the serious consequences. In this criminal proceeding, in a report about suspicion, as one of proofs of knowingly injustice of the decision decreed by a judge, investigator specifies not only on that judge V.S. knew the requirements of the informative letters for certain, but also on that this letter is obligatory to implementation.

Interestingly, that analysing normatively legal acts in relation to plenary powers of plenum of the Higher specialized court of Ukraine from consideration of civil and criminal cases, it is possible to set that approval or claim of informative letters from consideration of civil and criminal

cases is not envisaged the plenum of the Higher specialized court of Ukraine.

Practical workers, characterizing explanatory work of the Higher specialized court of Ukraine from consideration of civil and criminal cases, remember about the prosecution of generalizations of judicial practice on questions application of the Criminal Procedure Code of Ukraine, above preparation on the basis of such generalizations of resolutions of plenum for a grant to the courts of more lower level of recommendation elucidations in relation to application of new legislation, grant of methodical help on application of norms of the Criminal Procedure Code of Ukraine to the courts of more lower level. Departure of judges is often practiced to the appeal courts with the aim of discussion of the urgent problem questions related to application of Criminal Procedure Code of Ukraine. Such form of grant of methodical help is effective enough, as she gives an opportunity operatively to decide problem questions that arise up during realization of justice.

It is possible to generalize, that informative letters that prepared Higher specialized court of Ukraine from consideration of civil and criminal cases and sent to the appeal courts in 2011-2013, after the legal nature and legal value is not the source of criminal proceeding law, they do not have recommendation character. By a current legislation by plenary of Higher specialized court of Ukraine from consideration of civil and criminal cases powers to fold (to create) informative letters and send them to the courts below not allotted. Therefore informative letters can be examined as one of varieties of grant of Higher specialized court of Ukraine from consideration of civil and criminal cases of methodical help on application of norms of Criminal Procedure Code of Ukraine by the courts of more subzero level. Other type of grant of such help is departure of judges of Higher specialized court of Ukraine from consideration of civil and criminal cases to the appeal courts with the aim of discussion of the urgent problem questions related to application of new Criminal Procedure Code of Ukraine.

Key words: source of criminal procedural law, newsletter, preventive measures.